

Місягіна І. М.,

Університет права імені Короля Данила Галицького, м. Івано-Франківськ

ДИСКУРСИВНИЙ АКТ УХИЛЬНОСТІ

У статті здійснюється аналіз ухильності у світлі теорії мовленнєвої діяльності. Обґрунтовується доцільність трактування ухильності як двоєдиного дискурсивного акту. Здійснюється спроба узагальнення схем корелятивної взаємодії мовленнєвих актів ініціальної та респонсивної ухильної реплік в межах дискурсивного акту.

Ключові слова: дискурсивний акт, ухильність, експліцитний квеситив, імпліцитний квеситив, мовленнєвий акт, комунікативний акт, інтенція.

В статье осуществляется анализ уклончивости в свете теории речевой деятельности. Обосновывается целесообразность трактования уклончивости как двуединого дискурсивного акта. Осуществляется попытка обобщения схем коррелятивного взаимодействия речевых актов инициальной и респонсивной уклончивой реплик в пределах дискурсивного акта.

Ключевые слова: дискурсивный акт, уклончивость, эксплицитный квеситив, имплицитный квеситив, речевой акт, коммуникативный акт, интенция.

The article analyses hedging from the viewpoint of the theory of speech acts. The appropriateness of interpreting hedging as a two-part discourse act is substantiated. An attempt is made at generalizing correlation schemes of speech acts realized in initial and responsive statements within a discourse act.

Key words: discourse act, hedging, explicit qesitive, implicit qesitive, speech act, communicative act, intention.

Термін «ухильність» використовується дослідниками для позначення численної гетерогенної кількості послідовно залежних комунікативних дій, які вживаються мовцем для ухилання від надання відповіді на запитання.

Ухильність можна розглядати в світлі комунікативної лінгвістики як комунікативну стратегію, тобто «зумовлені комунікативною ціллю загальні стереотипи побудови процесу комунікативної взаємодії залежно від умов спілкування та особистості комунікантів» [8: 45], або в межах теорії мовленнєвої діяльності як сукупність мовленнєвих дій, що представляють собою реакцію на ілокуції різного плану [4; 7].

Метою даного дослідження є визначити критерії, що дозволять співвіднести ухильність із конкретною мовленнєвою дією та визначити специфіку функціонування мовленнєвої дії з ілокутивною силою ухильності в комунікативних процесах.

Об'єктом дослідження у даній статті обрано ухильність як мовленнєву дію. **Предметом** дослідження є зв'язок та взаємозалежність мовленнєвих актів з ілокутивною силою ухильності.

Мовленнєвий акт (МА) – це «цілеспрямована мовленнєва дія, котру здійснюють відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнятих у конкретному суспільстві; одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, яку розглядають в межах прагматичної ситуації» [1: 131]. У зв'язку з тим, що мовленнєві акти, які є першоелементами мовленнєвої діяльності, виражають первинні і однозначні прагматичні значення, то до їх основних видів відносять констативи, квеситиви, директиви, комісиви, експресиви і метакомунікативи.

Дискурсивний акт (ДА) – «одиниця мовленнєвої взаємодії, включена в інтеракцію», яка представляє собою «ланцюжок мовленнєвих актів, об'єднаних спільною телеологічною установкою в єдиний мовленнєвий блок, в якому сходяться, перетинаються і взаємодіють різні ілокутивні сили з різними (первинними і вторинними) прагматичними значеннями [6].

Оскільки мовленнєвий акт є неподільною одиницею мовленнєвої взаємодії, а дискурсивний акт – мовленнєвим блоком, який складається з сукупності мовленнєвих актів різних за своєю прагмасемантичною спрямованістю, у світлі теорії мовленнєвої діяльності ми трактуємо ухильність як двоєдиний дискурсивний акт із телеологічною установкою «уникнути надання інформації». Розгляд ухильності як двоєдиного дискурсивного акту є одним із пріоритетних перспектив дослідження, що без сумніву розширює межі розуміння та трактування цього явища у світлі теорії мовленнєвих актів. Дискурсивний акт ухильності складається з двох мовленнєвих кроків – ініціальної репліки-стимулу про надання інформації, що її виголошує співрозмовник-адресант, та і респонсивної репліки-реакції про відмову/ухилання від надання інформації, що її виголошує співрозмовник-адресат [5].

Безумовно, надзвичайно актуальним є узагальнення схем корелятивної взаємодії мовленнєвих актів ініціальної та респонсивної ухильної реплік в межах дискурсивного акту ухильності, оскільки цей тип мовленнєвої взаємодії неможливо розглядати відокремлено через взаємозалежність ініціальної та респонсивної реплік. Респонсивна репліка може вважатись такою, що реалізує ухильність тільки у відповідності до комунікативної ситуації та обставин спілкування. При цьому, їх не досить для того, щоб стверджувати, що має місце ситуація ухильності, тому що основну роль у цьому процесі відіграє ініціальна репліка. Саме зіставлення фокусу запитання та відповіді на нього (ініціальної та респонсивної реплік) дає нам підстави стверджувати про двоєдиний дискурсивний акт ухильності.

Для характеристики ДА ухильності була використана матриця основних алгоритмічних ознак ДА, розроблена Приходьком А. М. [6].

За способом використання безпосередньо ухилання від відповіді у межах ДА ухильності втілюється завжди виключно у респонсивній репліці, як реакція на запитання. За способом вираження ДА ухильності може втілюватись як прямо, так і непрямо в залежності від інтенцій мовця. Щодо конфліктного чи кооперативного режиму спілкування, не можна стверджувати, що ДА ухильності втілюється тільки в умовах одного з них, оскільки установка на спілкування залежить від намірів та цілей мовця та обраного ним типу ухильності. Вважаємо, що якщо

мовець обрав непрямий тип ухильності, то він зацікавлений у дотриманні Загального Принципу Кооперації [2; 3] та кооперативному спілкуванні. Пряма ухильність передбачає повну відмову від спілкування і відповідно конфліктний режим комунікації. Алгоритмічна ознака «вигода-невигода» для мовця характеризує ДА ухильності як такий, що зазвичай є вигідним для мовця, а не для адресата, хоча є випадки, коли цей ДА вжитий для того, щоб зберегти гідність адресата чи уникнути його критики. Тому відповідно, якщо ДА ухильність втілений з вигодою для мовця, можна очікувати бенефактивний результат для мовця і малефактивний результат для адресата. Якщо ж він втілений з вигодою для адресата, бенефактивний результат, відповідно, матиме адресат, а результат, що отримає мовець у цій ситуації залежить від параметрів комунікації та контексту.

Таким чином, ухильність можна трактувати як дискурсивний акт типу «конформатив» [6], що є реактивною мовленнєвою дією, яка використовується як в кооперативному, так і в конфліктному режимах спілкування, і об'єднаним ідеєю знання мовця про користь і шкоду у випадку прийняття оперативної ініціативи. Дискурсивні акти типу «конформатив» сигналізують як про повне (відмова від надання інформації), так і часткове (надання лише частини інформації) ухилення.

Стосовно узагальнення схем корелятивної взаємодії мовленнєвих актів ініціальної та респонсивної ухильної реплік в межах дискурсивного акту «ухильність від відповіді», можна зауважити, що ініціальна репліка виражена переважно експліцитними МА квеситиву (1), імпліцитні квеситиви, що спонукають втілення ухильності, трапляються рідше (2):

(1) **«So what did you think of your husband's little video?»** «I really haven't given it much thought. » «Like hell you haven't» (D. Baldacci. *Total control*, p. 400).

(2) **«I still don't understand how you got here and who you are,»** she added with ice in her voice. «Your father.... our father will explain,» I said. She flicked me another of her scornful glances before throwing her hair back (V. C. Andrews. *Ruby*, p. 220).

У другому прикладі ініціальна репліка виражається імпліцитним МА квеситиву, у якому мовець констатує факт відсутності розуміння. В умовах кооперативного спілкування таке демонстрування мовцем свого незнання передбачає спробу співрозмовника заповнити його інформаційну лакуну.

Респонсивна репліка виражається через МА квеситиву, директиву, промісиву або експресиву: Хоча необхідно зауважити, що найпоширенішою схемою кореляції МА у ДА «ухильність від відповіді» є наступна «МА-квеситив-МА констатив» із значною перевагою констативу-припущення (3), констативу-ствердження (4) або констативу-відмови (5):

(3) «.. You've met him, haven't you? What's your reaction?» ***I shrugged noncommittally. «He seems okay»*** (S Grafton. «I» is for Innocent, p. 158).

(4) «Do you like him?» asked Donna suddenly. Juliet flushed. **«He's a very good doctor, I believe,» she prevaricated.** «That's not what I asked. I asked you if you like him. » «I do hope you're not trying to matchmake,» said Juliet (BNC).

Запитання та відповідь можна назвати узгодженими лише у випадку ігнорування контексту та ситуації. Додільно зауважити, що співрозмовник запитував не про професійні, а особисті характеристики об'єкта уваги, та мовець, проігнорувавши контекст, ухилився від запитання, вживши для цього МА констативу-ствердження у респонсивній репліці.

(5) **«Is anything amiss at Triton?»** Sawyer watched her squeezing her hands together. He resisted the temptation. **«It's an ongoing beruau investigation, Sidney. I really can't say. »** She stepped back a bit. «I understand, of course» (David Baldacci. *Total control*. p. 287).

Мовець прямо відмовляється надавати інформацію (*It's an ongoing beruau investigation, Sidney. I really can't say*), слухач зрозумів неможливість її отримання і припинив ставити запитання (*I understand, of course*).

Часом кореляційна схема може складатись більш як з двох МА (6):

(6) «Curtis, what's the matter? Is someone there with you?» (МА квеситив, МА квеситив) **«That's right. Listen, why I called? I was wondering if you could meet me so we could talk about something.** » (МА констатив, МА директив, МА констатив) «Who is it? Are you okay?» (МА квеситив, МА квеситив) **«Can you meet me? I have some information. »** (МА квеситив, МА констатив) **What's going on? Can you tell me who's with you?»** (МА квеситив, МА квеситив) **«Meet me at the bird refuge and I'll explain** (МА директив, МА промісив) (S Grafton.. «I» is for Innocent, p. 268).

Важливо також те, що чим менш прямо та різко мовець задає запитання, тим більш імпліцитно виражена ухильна відповідь, і навпаки, чим більш прямо та категорично мовець запитує, тим більш категорично та експліцитно звучить відмова співрозмовника надати інформацію.

У світлі теорії мовленнєвої діяльності це твердження відображається наступним чином: МА експліцитний квеситив (*Do you know.. ?*) або директив (*Tell me!*) ініціюють МА констатив-відмову (*It is none of your business*), МА констатив-незгоду (*I am not going to tell you!*), МА експресив (*Why should I tell you?*), МА директив (*Do not ask me this!*). В свою чергу, непрямий МА квеситив ініціює МА констатив-припущення (*maybe, perhaps, seems*), констатив – ствердження (відхід від теми), хоча варто зауважити, це не є абсолютною тенденцією. Наступний приклад ілюструє схему МА непрямий квеситив-МА констатив-припущення (7):

(7) **«I've heard rumors that you're planning to stay on as sheriff,»** Frost said. Jackson meandered toward the desk. **«Seems likely»** (J. Bohander. *Warrior Heart*, p. 232).

Очевидно, це пояснюється тим, що чим категоричніше звучить запитання, тим менше відповідач має шляхів для відступу (уникнення відповіді на запитання), і тоді він обирає варіант демонстративної, прямої ухильності. І навпаки, коли запитання задано непрямо, мовець може вдатися, що не помітив його і ухилитись із значно меншими «затратами», тобто не виказавши свого небажання повідомляти інформацію.

Таким чином, у результаті здійсненого аналізу було обґрунтовано трактування ухильності як двоєдиного дискурсивного акту. Здійснено характеристику дискурсивного акту ухильності з врахуванням основних алгоритмічних ознак дискурсивних актів. Здійснено спробу узагальнення схем корелятивної взаємодії мовленнєвих актів ініціальної та респонсивної ухильної реплік в межах дискурсивного акту ухильності.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: [монографія.] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Гордон Д. Постулаты речевого общения / Д. Гордон, Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. Прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 276-302.
3. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16 – С. 217-237.
4. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17: Теория речевых актов. – М., 1986. – С. 22-129.
5. Павленко Л. В. Дискурсивний акт «підхоплення» у англійському діалогічному мовленні (на матеріалі сучасної художньої прози): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови»/ Л. В. Павленко – Львів, 2011. – 20 с.
6. Приходько А. М. Дискурсивные акты: прагмасемантика и прагматипология / А. М. Приходько // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2010. – № 1. – С. 101-122.
7. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – № 17. – С. 170-194.
8. Стернин И. А. Русские: коммуникативное поведение / И. А. Стернин, Ю. Е. Прохоров. – [3-е изд., испр.] – М. : Флинта; Наука, 2007. – 238 с.